

Anna Dziergawka¹

**NORMATYWNY I PRAKTYCZNY ASPEKT MEDIACJI
W SPRAWACH NIELETNICH**

**NORMATIVE AND PRACTICAL ASPECTS OF
MEDIATION IN JUVENILE COURT CASES**

Otrzymano: 27.02.2020 Zaakceptowano: 14.04.2020 Opublikowano: 12.08.2020

DOI: 10.5604/01.3001.0014.3040

Artykuł Oryginalny

Źródło finansowania – badania własne

Streszczenie

Artykuł przedstawia postępowanie mediacyjne stosowane w sprawach nieletnich w Polsce. Obecnie można zaobserwować zjawisko nadmiernego formalizowania reakcji kontroli społecznej wobec dzieci i młodzieży z przejawami demoralizacji. Mimo możliwości prawnej, sądy rodzinne niezbyt często kierują sprawy do postępowania mediacyjnego. Z liczby spraw skierowanych do mediacji wynika, że sędziowie nadal nie są przekonani co do słuszności rozstrzygnięcia spraw z wykorzystaniem sprawiedliwości naprawczej. Zdaniem autorki, mediacja w sprawach nieletnich ma duże znaczenie wychowawcze i resocjalizacyjne i powinna być stosowana częściej.

Słowa kluczowe: mediacja, nieletni, sprawiedliwość naprawcza, środek probacyjny, resocjalizacja

¹ Dr Anna Dziergawka, Sędzia Sądu Okręgowego w Bydgoszczy, autor do korespondencji: Anna Dziergawka, e-mail: aniadzierga@wp.pl, ORCID: 0000-0002-6833-6462.

Abstract

The article presents mediation proceedings applied in juvenile court cases in Poland. Presently, excessive formalization is observed in social control over youth displaying symptoms of demoralization. Despite legal possibilities, family courts rarely apply mediation proceedings. The number of cases referred to mediation proceedings suggests that judges are still not fully convinced of the validity of restorative justice. According to the author, mediation in juvenile court cases has great significance for education and resocialization, and therefore it should be used more often.

Key words: mediation, juvenile, restorative justice, probation measure, resocialization

Wprowadzenie

Idea mediacji stanowi przejaw rozwoju i unowocześnienia procesu sądowego. Powstała z potrzeby praktyki, rekompensaty za poniesione straty i doznane krzywdy. Jest rezultatem nowego sposobu patrzenia na filozofię karania. Daje stronom możliwość większej autonomii w zakresie rozporządzania swoimi prawami. Głównymi aspektami procesu stają się restytucja, będąca przejawem zażegnania konfliktu między sprawcą a ofiarą, oraz dopuszczalność pertraktacji stron. W polskim prawie instytucja mediacji wykorzystywana jest w szerokim spektrum spraw i obejmuje swym zasięgiem zarówno postępowania dotyczące nieletnich, jak i karne, sądowo-administracyjne czy cywilne².

W połowie XIX wieku sprawiedliwość była oceniana wyłącznie przez pryzmat czynu sprawcy i realizowano ją poprzez nałożenie na sprawcę dolegliwej sankcji. Jednakże model sprawiedliwości retributywnej nie potrafił zaspokoić potrzeb społecznych w sferze bezpieczeństwa czy zapobiegania przestępczości, jak również nie uwzględniał potrzeb ofiar przestępstw. Współcześnie wyróżniającym się na świecie kierunkiem jest nurt *non intervention*. Jego zwolennicy dążą do rozbudowy i zwiększenia znaczenia polubownego rozwiązywania konfliktów społecznych, zwłaszcza poprzez pojednanie. Nie jest to pomysł nowy, bowiem dyskutowano

² Szerzej: M. Cwalina, *Mediacja w percepcji nieletnich wychowanków zakładów poprawczych – doniesienia z badań własnych*, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 26, s. 171–172.

o nim już w trakcie Międzynarodowego Kongresu Kryminalno-Politycznego w 1895 r.³ We wskazanym nurcie mieści się między innymi idea sprawiedliwości naprawczej (*restorative justice*)⁴. Jest to koncepcja, która na pierwszym planie postrzega relacje pomiędzy ofiarą a sprawcą, zaś reakcję państwa na przestępstwo uważa za wtórną⁵.

Odnosząc się do głównych celów mediacji, wskazać należy na ich pojmowanie w skali mikro (indywidualnej) i w skali makro (statystycznej)⁶. W pierwszym ujęciu głównymi celami mediacji są rozwiązanie konfliktu, pojednanie stron, naprawienie szkody i zadośćuczynienie ofierze, określone przez mierniki możliwe do kwantytatywnego sformułowania. W aspekcie efektywności mediacji w skali makro, jest ona oceniana z punktu widzenia interesów wymiaru sprawiedliwości, jako jego elementu, z czym wiąże się zagadnienie sprawności postępowania, wyrażone szybkością załatwiania spraw oraz minimalizacją kosztów działania, jak też znaczenie mediacji dla procesu karnego.

W pierwszym ujęciu kryteriami wyróżnienia poszczególnych mierników efektywności mediacji byłyby:

- satysfakcja ofiar i sprawców z udziału w postępowaniu mediacyjnym i jego wyników,
- akceptacja mediacji przez organy wymiaru sprawiedliwości, mediatorów i społeczeństwo,
- zawieranie i wykonalność porozumień (ugód).

Z kolei z punktu widzenia interesów całego wymiaru sprawiedliwości do mierników efektywności można zaliczyć:

- powrotność sprawców do przestępstwa,
- szybkość i kosztochłonność procedur,
- ilościowe odciążenie organów wymiaru sprawiedliwości w wyniku stosowania mediacji, mierzone w statystycznym udziale skutecznej mediacji w ogólnej liczbie prowadzonych spraw.

³ J. Makarewicz, *Ustawodawstwo karne na kongresie paryskim 1895 r.*, w: J. Makarewicz, *Prace rozproszone, t. I, Publikowane w latach 1895–1901*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2010, s. 74.

⁴ Szerzej: M. Królikowski, *Sprawiedliwość karania w społeczeństwach liberalnych. Zasada proporcjonalności*, Warszawa 2005, s. 48 i n.

⁵ Szerzej: A. Dziergawka, *Rola mediacji w sprawach karnych*, „Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej” 2019, nr 1, s. 15.

⁶ Szerzej: C. Kulesza, *Za i przeciw mediacji w sprawach karnych na gruncie aktualnej regulacji prawnej*, w: *Mediacja karna jako forma sprawiedliwości naprawczej*, red. L. Mazowiecka, Wolters Kluwers Polska 2011.

Z istoty mediacji, jako środka sprawiedliwości naprawczej⁷, wynika, że większą uwagę należy przywiązać do jej efektywności indywidualnej, którą można określić inaczej jako skuteczne zaspokajanie materialnych i niematerialnych interesów uczestników mediacji. O ile mierniki satysfakcji z udziału w procesie mediacji należy rozpatrywać w kontekście niematerialnych interesów zarówno sprawcy przestępstwa, jak i jego ofiary, to zawieranie i wykonalność ugód mediacyjnych wypada odnosić przede wszystkim do materialnych interesów ofiary przejawiających się w realnym naprawieniu szkody i zadośćuczynieniu za doznaną krzywdę⁸.

Mediacja, w przeciwieństwie do formalnego procesu, daje stronom konfliktu szansę na wyrażenie swoich odczuć i emocji, na poznanie wzajemnych racji i przyczyn zaistniałej sytuacji. Następuje więc zastąpienie osób anonimowych konkretnymi, które coś czują i przeżywają. Ofiara być może zrozumie, dlaczego została wybrana na przedmiot ataku przestępczego, co z pewnością osłabi jej poczucie zagrożenia, zaś przestępca być może uświadomi sobie, że istotnie komuś określönemu wyrządził zło, które przyczyniło się do cierpienia i wymaga naprawienia, a także dostrzeże, iż ten ktoś nie jest jego naturalnym wrogiem, kimś, za sprawą kogo trafił w orbitę wymiaru sprawiedliwości karnej i na kim trzeba za to się zemścić⁹.

Nieprzypadkowo zatem, na forum 20 konferencji kryminologicznej Rady Europy w 1993 r. mediacja uznana została za skuteczną interwencję psychospołeczną, nie gorszą od innych reakcji karnych na przestępstwo¹⁰.

Podkreślić należy, że w żadnym z systemów wymiaru sprawiedliwości programy mediacyjne nie są ich realną alternatywą, lecz są skazane na symbiozę z nimi. Zatem mediacja powinna być powiązana z systemem wymiaru sprawiedliwości w sensie funkcjonalnym, natomiast same programy mediacyjne powinny być kierowane i zarządzane przez instytucje niezależne od systemu. W związku z powyższym to właśnie prawo, jako czynnik niezależny od systemów mediacyjnych, powinno tak ukształtować

⁷ Szerzej: A. Lewicka-Zelent, *Uwarunkowania gotowości nieletnich do zadośćuczynienia w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej*, wyd. 2, UMCS, Lublin 2015.

⁸ Por. C. Kulesza, *Za i przeciw mediacji w sprawach karnych na gruncie aktualnej regulacji prawnej*, w: *Mediacja karna jako forma sprawiedliwości naprawczej*, red. L. Mazowiecka, LEX 2011, dostęp: 27.02.2019.

⁹ E. Bieńkowska, *Poradnik mediatora*, Warszawa 1999, s. 12–13; E. Bieńkowska, *Istota i znaczenie mediacji w prawie karnym. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Leonowi Tyszkiewiczowi*, red. O. Górniok, Katowice 1999, s. 19 i n.

¹⁰ Zob. *Psychosocial interventions in the criminal justice system*, "Collected Studies in Criminological Research Conference" 1993, vol. XXXI Council of Europe, s. 95.

stosunki pomiędzy programami mediacyjnymi a sądami i innymi organami procesowymi, aby możliwe było w miarę możliwości pogodzenie efektywności mediacji z efektywnością systemu wymiaru sprawiedliwości¹¹.

Reasumując, wskazać należy, że mediacja jest korzystna zarówno dla pokrzywdzonego, oskarżonego, jak również dla wymiaru sprawiedliwości, albowiem pozwala na odciążenie sądów w ilości rozpatrywanych spraw. Ponadto pozwala zaoszczędzić czas i środki pieniężne pochodzące z budżetu państwa¹².

W niniejszej pracy podjęto próbę rozważenia najistotniejszych zagadnień prawnych związanych z regulacją mediacji w postępowaniu w sprawach nieletnich. Dodatkowo ukazano funkcjonowanie przepisów dotyczących mediacji w praktyce wymiaru sprawiedliwości, a zatem sposób i zakres stosowania tej instytucji. Niewątpliwie mediacja sprzyja możliwości konsensualnego rozwiązania sporu, co jest szczególnie istotne w sprawach z udziałem osób nieletnich z przejawami demoralizacji.

1. Rola mediacji w sprawach nieletnich

W międzynarodowych aktach prawnych, dotyczących podejścia do nieletnich, do końca XX wieku dominowała zasada dobra dziecka (nieletniego). Następnie pojawiła się zasada *balanced approach*, charakteryzująca się zachowaniem równowagi między potrzebami sprawcy, ofiary i społeczności. Odzwierciedla się to w idei sprawiedliwości naprawczej, która proponuje takie rozwiązania w postępowaniu z nieletnimi, jak mediacja czy instytucje naprawcze. W proces poszukiwania rozwiązania skutków konfliktu, spowodowanego czynem przestępczym, angażuje się ofiarę, oskarżonego i społeczność, dążąc do zadośćuczynienia za straty, pojednania między stronami i wzmocnienia poczucia bezpieczeństwa całej społeczności. Chroniony jest przy tym interes zarówno ofiary (sprawca powinien uznać poczynione jej szkody i starać się je naprawić), społeczności (interesy polegające na osiągnięciu rehabilitacji sprawcy, zapobieganiu recydywie i ograniczeniu kosztów procedury karnej), jak i oskarżonego (który nie trafi w tryby prawa karnego, i którego gwarancje konstytucyjne

¹¹ C. Kulesza, *Rola pokrzywdzonego w procesie karnym*, Białystok 1995, s. 224–227.

¹² Szerzej: R. Citowicz, T. Fedorszczak, *Kilka uwag na temat mediacji w sprawach karnych*, „Arbitraż i mediacja” 2008, nr 2.

zostaną zachowane)¹³. Obecnie, w postępowaniu z nieletnimi, wskazuje się na pojawienie się zasady *responsibilization*, według której istotna jest odpowiedzialność lub uczynienie odpowiedzialnym nieletniego za swój czyn¹⁴.

W Rekomendacji Rady Europy¹⁵ podnosi się, że głównym celem wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich oraz środków towarzyszących w zakresie zwalczania przestępczości nieletnich jest zapobieganie przestępczości oraz powrotom do przestępczości, (re)socjalizacja i (re)integracja przestępców oraz zaspokojenie potrzeb i interesów ofiar. Wymiar sprawiedliwości wobec nieletnich należy traktować jako jeden z elementów szerszej strategii lokalnego systemu zapobiegania przestępczości nieletnich, który uwzględnia rodzinę, szkołę, sąsiedztwo i kontekst grupy rówieśniczej. Sankcje i środki zastosowane wobec nieletnich powinny opierać się na sprawiedliwości naprawczej (np. na mediacji czy odszkodowaniu na rzecz ofiary). Na rozwiązania oparte o koncepcję sprawiedliwości i zasadę prewencji indywidualnej wskazują również europejskie reguły wykonywania sankcji i środków orzeczonych wobec nieletnich sprawców czynów karalnych¹⁶.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego¹⁷ wskazuje, iż istotne jest opracowanie, w ramach walki z przestępczością nieletnich, środków przewidujących kary alternatywne w stosunku do kary pozbawienia wolności oraz kary o charakterze pedagogicznym, np. wykonywanie prac użyteczności publicznej, mediacja z ofiarami, kursy szkolenia zawodowego w zależności od powagi występków, wieku winnego, jego osobowości i dojrzałości.

Próby wprowadzania mediacji jako jednej z możliwych i dobrze rokujących metod reagowania na zjawisko przestępczości¹⁸, za szczególnie obiecujące uznano w odniesieniu do spraw o czyny, których dopuścili się nieletni¹⁹. Znalazło to odzwierciedlenie w tzw. Regułach Belgijskich, czy-

¹³ M. Staniaszek, *(Nie)wykorzystywanie mediacji w sprawach nieletnich*, „Resocjalizacja Polska” 2018, nr 15, Uniwersytet Łódzki, s. 151–152.

¹⁴ J. Kuształ, *Europejskie tendencje w zapobieganiu przestępczości nieletnich*, „Probacja” 2011, nr 4, s. 36.

¹⁵ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805df0b3, dostęp: 20.10.2017.

¹⁶ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d2716, dostęp: 20.10.2017.

¹⁷ <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2007-0283+0+DOC+XML+V0//EN>, dostęp: 20.10.2017.

¹⁸ Zob. szerzej: *Teoria i praktyka pojednania ofiary ze sprawcą*, red. E. Bieńkowska, Warszawa 1995; E. Bieńkowska, *Poradnik mediatora*, Warszawa 1999.

¹⁹ Zob. B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik, *Mediacja. Nieletni przestępcy i ich ofiary*, Warszawa 1999.

li wzorcowych Regułach Minimum Narodów Zjednoczonych, dotyczących sprawiedliwości wobec nieletnich, przyjętych przez Zgromadzenie Ogólne 29 listopada 1985 r.²⁰

Na szczególną uwagę zasługuje w tym miejscu reguła 11 statuująca podstawową zasadę postępowania z nieletnimi, jaką jest stosowanie metod alternatywnych (*diversion*) polegających na odsuwaniu nieletnich od formalnego systemu wymiaru sprawiedliwości. Celem jest zapobieganie negatywnym następstwom reakcji tego systemu. Reakcja systemu oznacza bowiem stygmatyzację, naznaczenie nieletniego jako osoby, która weszła w konflikt z normami prawnokarnymi. Lepiej jest zatem, zwłaszcza w początkowej fazie procesu „wykolejenia”, a także w sprawach o drobniejsze czyny, odwołać się do oddziaływania na nieletniego za pośrednictwem rodziny, szkoły i innych instytucji nieformalnej kontroli społecznej. Zaleca się zarazem, aby takie alternatywne metody reagowania połączone były z naprawieniem szkody i uczyły unikania naruszeń prawa w przyszłości. Jedną z metod alternatywnych wobec formalnego systemu jest mediacja²¹.

W polskim modelu wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich powinno się zatem uwzględnić zalecenia międzynarodowe, dotyczące stosowania działań o charakterze „minimum interwencji”, w postaci stosowania krótkoterminowych środków zabezpieczających oraz związanej z tym strategii *diversion*, czyli unikaniu formalnego (sądowego) postępowania w sprawach nieletnich. Coraz częściej podkreśla się zasadność wprowadzenia zmian, szczególnie takich, które uwzględniałyby odpowiedzialność nieletniego za zachowania naruszające normy prawne (*restorative justice*)²², związanych z koncepcją sprawiedliwości naprawczej, której głównym celem jest naprawienie krzywdy wyrządzonej czynem przestępczym. Szerokie zastosowanie koncepcji sprawiedliwości naprawczej obowiązuje w angielskim modelu postępowania z nieletnimi (np. *reparation order* – obowiązek naprawienia szkody, *community order*, czyli sankcje wykonywane w społeczności lokalnej)²³.

²⁰ Tekst polski, w: J. Szumski, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Gdańsk 1998, s. 262 i n.

²¹ Zob. E. Bienkowska, *Mediacja w sprawach karnych*, Warszawa 2009, s. 3.

²² A. Gaberle, *Reakcja na niepożądane zachowania matoletnich (zagadnienia podstawowe)*, „Archiwum Kryminologii” 2007–2008, Tom XXIX–XXX.

²³ M. Staniaszek, *(Nie)wykorzystywanie mediacji w sprawach nieletnich*, „Resocjalizacja Polska” 2018, nr 15, Uniwersytet Łódzki, s. 153.

2. Mediacja w aspekcie normatywnym

W polskim prawie najważniejszymi dokumentami regulującymi zagadnienia mediacji w sprawach nieletnich są:

- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (zwana dalej ustawą)²⁴;
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18 maja 2001 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich (zwane dalej rozporządzeniem)²⁵.

Przepis art. 3a ustawy wprowadził do systemu polskiego prawa instytucję mediacji między nieletnim a pokrzywdzonym na mocy ustawy nowelizującej z dnia 15 września 2000 roku²⁶, z mocą obowiązującą od dnia 29 stycznia 2001 roku. W uzasadnieniu do projektu wskazanej ustawy podkreślano, że wprowadzenie instytucji mediacji jest wyrazem jej akceptacji jako alternatywnego środka i stanowi spełnienie od dawna zgłaszanego postulatu zawartego w dokumentach międzynarodowych dotyczących nieletnich, jak chociażby w regule 11 tzw. Reguł Pekińskich z 1985 r. Instytucja ta była również rekomendowana przez Radę Europy w zaleceniu nr R 87/20 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich w sprawie społecznych reakcji na przestępczość nieletnich z dnia 17 września 1987 r.²⁷ We wskazanej rekomendacji, podobnie jak w Regułach Belgijskich, podkreśla się wagę odsuwania nieletnich od formalnego systemu wymiaru sprawiedliwości, także poprzez tworzenie i rozwijanie programów mediacyjnych. Przy ich kształtowaniu trzeba zwracać szczególną uwagę na poszanowanie praw i ochronę interesów nie tylko nieletniego, ale także pokrzywdzonego, jak też łączyć je z nakładaniem na nieletniego odpowiednich obowiązków, z uwzględnieniem naprawienia szkody. Nieletni, a także jego rodzina, muszą to zaakceptować, jeśli bowiem nie czynią tego albo nieletni odmawia wykonania obowiązków, procedury alternatywne są wykluczone²⁸. Zatem mediacja łączy się ściśle z tendencją do załatwia-

²⁴ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 2018, poz. 969 t.j.).

²⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18 maja 2001 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich (Dz.U. 2001 nr 56, poz. 591).

²⁶ Ustawa o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 15 września 2000 r. (Dz.U. 2000 nr 91, poz. 1010).

²⁷ Brak publikacji tekstu rekomendacji w języku polskim.

²⁸ Por. E. Bieńkowska, *Mediacja w sprawach karnych*, Warszawa 2009, s. 3.

nia spraw nieletnich poza procedurą formalną i przez podmioty, które nie są organami wymiaru sprawiedliwości.

W postępowaniu mediacyjnym w sprawach nieletnich realizacji wymagają dwa cele: bliższy, to jest rozwiązanie konfliktu i doprowadzenie do ugody w kwestii zrekomensowania niekwestionowanych krzywd i szkód powstałych w związku z popełnieniem przez nieletniego czynu zabronionego i dalekosiężny – wychowanie nieletniego w duchu poszanowania prawa i nauka odpowiedzialności za swoje czyny²⁹.

Funkcje mediacji w sprawach nieletnich koncentrują się przede wszystkim na oddziaływaniu wychowawczym na nieletniego, czyli przekonaniu go do zmiany postawy i sposobu zachowania³⁰. Sprzyja temu oparcie udziału w postępowaniu mediacyjnym na pełnej dobrowolności, zgodnie z obowiązującymi normami opracowanymi przez Radę Europy. Już na wstępie nieletni jest zobowiązany do podjęcia decyzji, czy weźmie na siebie ciężar odpowiedzialności za popełniony czyn i będzie dążył do zniwelowania jego negatywnych skutków, czy będzie biernie oczekiwał na decyzję sądu w kwestii ewentualnego zastosowania środków wychowawczych lub poprawczych³¹.

Zgodnie z treścią art. 3a § 1 i 2 ustawy, sąd rodzinny może, w każdym stadium postępowania z inicjatywy lub za zgodą pokrzywdzonego i nieletniego, skierować sprawę do instytucji lub osoby godnej zaufania, w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego. Instytucja lub osoba godna zaufania, po przeprowadzeniu postępowania mediacyjnego, sporządza sprawozdanie z jego przebiegu i wyników, które sąd rodzinny bierze pod uwagę, orzekając w sprawie nieletniego.

Postępowanie mediacyjne ma charakter fakultatywny i może być przeprowadzone na każdym etapie postępowania (postępowanie wyjaśniające, rozpoznawcze i wykonawcze) zarówno w sprawie o czyn karalny, jak i o demoralizację. Mediacja powinna mieć przede wszystkim znaczenie wychowawcze, uzmysławiając nieletniemu, poprzez bezpośredni kontakt

²⁹ V. Konarska-Wrzosek, *Postępowanie mediacyjne w sprawach nieletnich*, „Przegląd Sądowy” 2000, nr 4, s. 62.

³⁰ M. Cwalina, *Mediacja w percepcji nieletnich wychowanków zakładów poprawczych – doniesienia z badań własnych*, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 26, s. 172.

³¹ V. Konarska-Wrzosek, *Postępowanie mediacyjne w sprawach nieletnich*, „Przegląd Sądowy” 2000, 4. s. 62; R. Morek, *Mediacja w kodeksie postępowania cywilnego – uwagi porównawcze na tle przepisów o mediacji w postępowaniach: karnym, w sprawach nieletnich oraz przed sądami administracyjnymi*, „Monitor Prawniczy – dodatek” 2006, nr 20, s. 1.

z pokrzywdzonym, szkodliwość popełnionego czynu karalnego lub innego zachowania wskazującego na demoralizację³². Udział nieletniego w postępowaniu mediacyjnym nie może być wykorzystywany jako dowód przyznania się do popełnionego czynu zabronionego³³. Do postępowania mediacyjnego zostają skierowane w szczególności sprawy, których istotne okoliczności nie budzą wątpliwości. Z mediacji wyklucza się sprawy wątpliwe pod względem dowodowym³⁴ oraz sprawy związane z przestępczością zorganizowaną i tzw. sprawy wielowątkowe. Mediacja nie może być również przeprowadzona, gdy stan psychiki nieletniego wskazuje na konieczność jego leczenia³⁵.

W postępowaniu mediacyjnym uczestniczą nieletni, pokrzywdzony, rodzice lub opiekun nieletniego, jeśli pokrzywdzonym jest małoletni – rodzice lub opiekun małoletniego.

Podstawowymi zasadami, którymi kieruje się mediacja, to dobrowolność i równowaga sił pomiędzy stronami³⁶, dlatego też postępowanie mediacyjne przeprowadzane jest za zgodą wszystkich uczestników. Zgoda ta może zostać cofnięta w każdym stadium postępowania. Wypracowana ugoda nie jest arbitralną decyzją podmiotów ze świata zewnętrznego, lecz stanowi własną autonomiczną decyzję. Postępowanie mediacyjne jest przeprowadzone w sposób poufny, uniemożliwiający osobom postronnym dostęp do informacji uzyskanych w jego toku. Odstąpienie od poufności jest możliwe wyłącznie za zgodą wszystkich uczestników. Zgodzić należy się z poglądem, że mediacja umożliwi obu stronom konfliktu przede wszystkim:

- bezpośredni wpływ na rozwiązanie konfliktu oraz podejmowanie decyzji o zadośćuczynieniu, świadczonej rekompensacie lub też określeniu dalszych reguł współżycia;
- zamianę walki stron na działanie, które ma na celu rozwiązanie wspólnego problemu;

³² Por. M. Staniaszek, *(Nie)wykorzystywanie mediacji w sprawach nieletnich*, „Resocjalizacja Polska” 2018, nr 15, Uniwersytet Łódzki, s. 154.

³³ P. Górecki, S. Stachowiak, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Oficyna Wolters Kluwer Business, Warszawa 2010, s. 29.

³⁴ E. Bieńkowska, *Mediacja w sprawach nieletnich. Stan prawny na 1 września 2011 r.*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2011, s. 6.

³⁵ B. Wajeroska-Oniszczyk, *Mediacja w polskim prawie nieletnich. Stan prawny na 1 września 2011 r.*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2011, s. 6.

³⁶ E. Lipowicz, *Mediacje między nieletnim sprawcą a ofiarą – stan obecny i perspektywy*, w: *Ciągłość i zmiana w obszarze profilaktyki społecznej i resocjalizacji*, red. D. Rybczyńska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003, s. 358.

- realne szanse otrzymania zadośćuczynienia zarówno w formie materialnej, jak i moralnej;
- odreagowanie emocji i zmniejszenie lęku;
- współdecydowanie o sobie i o przebiegu postępowania;
- przejście odpowiedzialności za własne czyny;
- zapobieganie stygmatyzacji;
- wyrażanie potrzeb i uczuć;
- pojednanie się³⁷.

Wpływ mediacji na sprawcę przestępstwa wydaje się być podwójny. Z jednej strony ugoda będąca efektem mediacji daje możliwość uniknięcia bądź zmniejszenia wymiaru kary, z drugiej zaś, jednak, ma wymiar bardziej psychologiczny. Poprzez proces mediacyjny, sprawca uświadamia sobie nie tylko, że naruszył normę prawną, ale także, że wyrządził krzywdę konkretnej osobie. Ma okazję pełniejszego zrozumienia konsekwencji własnego czynu, a co za tym idzie, wzbudzenia w sobie żalu i skruchy, a także przeproszenia i zaproponowania formy zadośćuczynienia oraz spróbowania pojednania się z ofiarą³⁸.

Postępowanie mediacyjne jest prowadzone poza obszarem wymiaru sprawiedliwości przez specjalnie wyszkolonych, bezstronnych mediatorów, którzy działają indywidualnie jako osoby godne zaufania lub w ramach instytucji, które zgodnie ze swoim statutem prowadzą działalność w zakresie mediacji, resocjalizacji, poradnictwa wychowawczego i pomocy psychologicznej, diagnozy psychologicznej, profilaktyki przestępczości, ochrony wolności i praw człowieka. Osoby te i organizacje, aby mogły przeprowadzać mediacje, muszą być wpisane do wykazu instytucji i osób godnych zaufania, uprawnionych do przeprowadzania postępowania mediacyjnego, jakie prowadzą prezesi sądów okręgowych (zob. § 3 ust. 1 i 3, § 4–7 rozporządzenia). Postępowanie mediacyjne może być prowadzone także przez opiniodawcze zespoły sądowych specjalistów działające przy sądach okręgowych³⁹.

³⁷ Szerzej: M. Michel, *Rola mediacji pomiędzy pokrzywdzonym sprawcą czynu karalnego lub przestępstwa w procesie karnym w kontekście idei sprawiedliwości naprawczej*, w: *Niebanalny wymiar resocjalizacji penitencjarnej. Heurystyczny wymiar ludzkiej egzystencji*, red. S. Przybyliński, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2010, s. 53.

³⁸ K. Gromelska, *Mediacja jako jeden z obszarów działania pedagoga resocjalizacyjnego*, w: *Resocjalizacja – w stronę środowiska otwartego*, red. I. Pospiszyl, M. Konopczyński, Wydawnictwo PEDAGOGIUM, Warszawa 2007, s. 279.

³⁹ Zob. art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 5 sierpnia 2015 r. o opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów (Dz.U. 2018, poz. 708 t.j.).

Postępowanie mediacyjne nie może być prowadzone ani w budynku sądu, ani w lokalu zajmowanym przez uczestników mediacji lub ich rodziny i to niezależnie od przeznaczenia tego lokalu oraz tytułu prawnego do jego zajmowania (§ 13 rozporządzenia). Należy zgodzić się z twierdzeniem, że sąd nie jest odpowiednim miejscem do prowadzenia działań wychowawczych, albowiem na sali rozpraw nie da się uniknąć atmosfery oficjalności, która utrudnia nawiązanie kontaktu z nieletnim, traktując go przede wszystkim jako przedmiot czynności wychowawczych⁴⁰.

Decyzja sądu rodzinnego o skierowaniu sprawy nieletniego do postępowania mediacyjnego może mieć charakter pierwotny lub wtórny, w zależności od tego, kiedy zostanie podjęta, tj. zaraz po wszczęciu postępowania w sprawie nieletniego czy później, czyli na dalszym etapie postępowania rozpoznawczego przed sądem czy też na etapie postępowania wykonawczego. Zależy to przede wszystkim od tego, jak na wstępie sędzia rodzinny oceni stan demoralizacji i sytuację wychowawczą nieletniego, a w związku z tym, czy skieruje jego sprawę na drogę postępowania mediacyjnego, czy sądowego postępowania rozpoznawczego, oraz jaką decyzję sąd rodzinny podejmie po otrzymaniu od mediatora sprawozdania z przebiegu i wyników postępowania mediacyjnego. Przebieg i wyniki postępowania mediacyjnego pozostają bowiem pod kontrolą sądu, do którego trafia sprawozdanie mediatora. Sąd, mając je na uwadze, rozstrzyga o dalszym toku postępowania z nieletnim. Jeżeli sąd rodzinny uzna, że postępowanie mediacyjne spełniło swoją wychowawczą rolę w stopniu zadowalającym, to może umorzyć postępowanie w sprawie danego nieletniego. Jeżeli według sądu rodzinnego zachodzi potrzeba dodatkowego zastosowania sądowych środków oddziaływania wychowawczego, wówczas kieruje sprawę nieletniego do dalszego toku postępowania celem zastosowania odpowiednich środków. Potrzeba ich zastosowania może się pojawić w związku z analizą wyników przeprowadzonego postępowania mediacyjnego albo zupełnie niezależnie od tego postępowania, ze względu na celowość orzeczenia wobec danego nieletniego, np. zobowiązania do powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, co należy do kompetencji sądu. Konieczność podjęcia dalszych decyzji w sprawie nieletniego pojawiać się będzie także w wypadku niepomyślnego zakończenia postępowania mediacyjnego z powodu negatywnej postawy nieletniego, co

⁴⁰ A. Gaberle, *Alternatywne środki stosowane wobec nieletnich*, „Mediator” 2002, nr 20, s. 8.

dowodzi nieskuteczności wychowawczej tego typu postępowania wobec niego i konieczności orzeczenia jakiegoś z typowych, sądowych środków wychowawczego oddziaływania⁴¹. Postępowanie mediacyjne, łączące się na ogół z przeproszeniem pokrzywdzonego, zawarciem ugody w przedmiocie naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, może więc stanowić albo alternatywę dla wychowawczego oddziaływania na nieletnich za pomocą sądowych środków wychowawczych lub poprawczych, albo dodatkowy sposób oddziaływania na nieletnich o charakterze wspomagającym, stosowany łącznie z sądowymi środkami przewidzianymi w ustawie⁴².

Zatem pozytywny wynik mediacji w chwili wszczęcia postępowania może stanowić o niecelowości stosowania środków wychowawczych lub poprawczych. W toku działania sąd może zastosować środek wychowawczy w postaci zobowiązania nieletniego do określonych czynności, przede wszystkim do naprawienia wyrządzonej szkody i przeproszenia pokrzywdzonego. W postępowaniu wykonawczym rezultat mediacji może być przesłanką do zmiany bądź uchylenia wykonywanego środka wychowawczego. Dopuszczalne jest również skierowanie sprawy do mediacji w okresie próby przy warunkowym zwolnieniu z zakładu lub umieszczeniu poza nim⁴³. Stworzenie możliwości kierowania spraw nieletnich do postępowania mediacyjnego daje szansę szerokiego, pozasądowego oddziaływania wychowawczego na nieletnich. Prawidłowo przeprowadzona mediacja dostarcza korzyści nie tylko sprawcy, jako stronie konfliktu, ale także pokrzywdzonemu, społeczeństwu oraz wymiarowi sprawiedliwości.

3. Praktyczny wymiar mediacji

Mediacja prowadzona z nieletnim sprawcą czynu karalnego często postrzegana jest jako alternatywa dla wymiaru sprawiedliwości, gdyż może stwarzać realną możliwość uniknięcia przez młodocianego dostania się w tryb maszyny instytucji prawnych. To właśnie w sprawach nieletnich na pierwszy plan wysunąć należy cel wychowawczy, jaki postępowanie ma osiągnąć wobec nieletniego sprawcy, a zrozumienie wyrządzonej pokrzyw-

⁴¹ V. Konarska-Wrzosek, *Postępowanie mediacyjne w sprawach nieletnich*, „Przegląd Sądowy” 2000, nr 4, s. 66.

⁴² *Ibidem*, s. 66–67.

⁴³ A. Nowak, *Mediacja w postępowaniu z nieletnimi*, Chowania 2006, nr 2, s. 116–125.

dzonemu krzywdy oraz naprawienie szkody będzie najlepszym sposobem dla uzyskania tego celu. Z treści § 1 art. 3 ustawy wprost wynika, że w sprawie nieletniego należy kierować się przede wszystkim jego dobrem, dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu się nieletniego oraz zmiierzając w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny⁴⁴.

Postępowanie mediacyjne z udziałem nieletnich teoretycznie jest fenomenalnym rozwiązaniem zarówno dla wymiaru sprawiedliwości, dla ofiar, jak i dla nieletnich. Niestety praktyka wskazuje, że instytucja ta jest wykorzystywana zbyt rzadko, zaś świadomość młodych ludzi o idei przyświecającej mediacji znajduje się pod dużym znakiem zapytania⁴⁵.

Z praktycznego punktu widzenia, na instytucję mediacji można spojrzeć z potrójnej perspektywy. Pierwsza dotyczy samego kierowania spraw do mediacji przez sąd rodzinny, druga – procesu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego i trzecia – wykorzystania wyników mediacji przez sąd.

Omawiając wskazane kwestie, podkreślić należy, że przepisy prawa dają duże możliwości kierowania spraw nieletnich do postępowania mediacyjnego zarówno w zakresie prowadzonych spraw, jak i ich etapu. Przeszkody nie stanowi także wiek nieletniego, zaś propozycję skierowania sprawy do mediacji można ponowić po jakimś czasie w każdym stadium postępowania. Przepisy dotyczące mediacji nie budzą zasadniczych zastrzeżeń i sprzyjają korzystaniu z tej instytucji w szerokim zakresie. Jak wskazano wcześniej, skierowanie sprawy do postępowania mediacyjnego ma charakter fakultatywny i należy do swobodnego uznania sądu. Zatem od działań konkretnych sędziów zależy zakres i ilość spraw kierowanych do mediacji.

Kolejnym zagadnieniem staje się odpowiednie przygotowanie merytoryczne mediatora i prawidłowy oraz efektywny sposób przeprowadzenia mediacji, która ma rozwiązać konflikt między nieletnim a pokrzywdzonym. Mediator zapoznaje się z informacjami zawartymi w aktach sprawy, nawiązuje kontakt z uczestnikami i odbiera od nich zgodę na udział w mediacji, przeprowadza spotkania indywidualne, podczas których informuje ich o istocie i zasadach postępowania mediacyjnego oraz o uprawnieniach

⁴⁴ Por. K. Liżyńska, J. Liżyńska, *Mediacja w sprawach nieletnich sprawców czynów karalnych i jej konsekwencje w sferze prawno-psychologicznej*, „Kwartalnik ADR” 2013, nr 4 (24), s. 42.

⁴⁵ Por. M. Cwalina, *Mediacja w percepcji nieletnich wychowanków zakładów poprawczych – doniesienia z badań własnych*, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 26, s. 183.

i roli uczestników, a następnie organizuje spotkanie wspólnie z udziałem wszystkich uczestników. W wypadku dojścia do porozumienia w kwestii rozwiązania konfliktu, mediator pomaga w sformułowaniu treści ugody, a potem sprawdza wykonanie wynikających z niej zobowiązań. Na koniec mediator sporządza sprawozdanie z przeprowadzonego postępowania mediacyjnego i jego wyników dla sądu rodzinnego (§ 14 rozporządzenia). Niezbędnym warunkiem, aby mediacja była często i skutecznie stosowana w praktyce, jest umiejętność mediatorów do jej prowadzenia.

W końcu kluczowe znaczenie odgrywa okoliczność, jaką decyzję sąd rodzinny podejmie po otrzymaniu od mediatora sprawozdania z przebiegu i wyników postępowania mediacyjnego. Co już wyżej podnoszono, sąd może umorzyć postępowanie w sprawie danego nieletniego lub skierować sprawę do dalszego toku postępowania, celem zastosowania odpowiednich środków. Postępowanie mediacyjne łączące się na ogół z przeproszeniem pokrzywdzonego, zawarciem ugody w przedmiocie naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę może więc stanowić albo alternatywę dla wychowawczego oddziaływania na nieletnich za pomocą środków wychowawczych lub poprawczych, albo dodatkowy sposób oddziaływania na nieletnich o charakterze wspomagającym, stosowany łącznie z sądowymi środkami przewidzianymi w ustawie⁴⁶.

Obecnie można zaobserwować zjawisko nadmiernego formalizowania reakcji kontroli społecznej wobec dzieci i młodzieży z przejawami demoralizacji, zwłaszcza dopiero zagrożonych procesem „wykolejenia” oraz nadto arbitralną rolę sędziego w sprawach z udziałem nieletnich⁴⁷. Mimo istniejących możliwości prawnych, sądy rodzinne niezbyt często kierują sprawy do postępowania mediacyjnego. W latach 2004–2019 najczęściej spraw skierowano do mediacji w 2006 roku – 366, a najmniej w 2014 roku – 198. Dla pełnego obrazu wskazać wypada, że w 2016 roku nastąpił spadek liczby orzeczeń wobec nieletnich o 31,7% w stosunku do roku 2010 (z 38 876 do 26 544). W 2016 roku skierowano do mediacji 285 spraw, z czego 197 zakończyło się ugodą, w 41 sprawach odnotowano brak ugody, zaś 47 spraw zakończyło się w inny sposób. W 2017 roku skierowano do mediacji 357 spraw, z czego 264 zakończyło się ugodą, w 50 sprawach odnotowano brak ugody, zaś 43 sprawy zakończyły się w inny sposób. W 2018 roku

⁴⁶ Tak: V. Konarska-Wrzosek, *Postępowanie mediacyjne w sprawach nieletnich*, „Przegląd Sądowy” 2000, nr 4, s. 66–67.

⁴⁷ Por. M. Staniasek, *(Nie)wykorzystywanie mediacji w sprawach nieletnich*, „Resocjalizacja Polska” 2018, nr 15, Uniwersytet Łódzki, s. 156.

skierowano do mediacji 360 spraw, z czego 270 zakończyło się ugodą, w 55 sprawach odnotowano brak ugody, 35 spraw zakończyło się w inny sposób, natomiast w I półroczu 2019 roku skierowano do mediacji 189 spraw, z czego 147 zakończyło się ugodą, w 18 sprawach odnotowano brak ugody, 24 sprawy zakończyły się w inny sposób⁴⁸. Powyższe wskazuje, że w ostatnich latach, począwszy od 2014 roku, nastąpił wzrost spraw kierowanych do mediacji, co jednak nie jest liczbą wystarczającą, jeśli zważy się na realne możliwości w tym zakresie. Jest to bowiem margines ogółu spraw o przestępstwa w sprawach o czyny karalne nieletnich i stanowi około 0,5% spraw rozpoznawanych przez sądy rodzinne. Statystyki nie mierzą jednak stopnia wyciszenia emocji stron i stworzenia warunków do spokojnej rozmowy o sporze i porozumienia, jak ten spór w sposób najbardziej korzystny dla obu stron rozwiązać. Przy czym korzystnym osiągnięciem jest wysoki odsetek zawartych i wykonanych ugód, jak i wpływ mediacji na powstrzymanie się od popełniania kolejnych przestępstw⁴⁹.

Szukając przyczyn kierowania do mediacji tak małej ilości spraw, należy wskazać na pewne bariery w korzystaniu przez sądy z możliwości kierowania spraw do mediacji⁵⁰. Do takich czynników należy chociażby obawa, czy pokrzywdzony nie będzie odczuwać skierowania jego sprawy do mediacji jako chęci pozbycia się jej z wymiaru sprawiedliwości. Dodatkowym utrudnieniem staje się brak dostępności do mediacji, polegający na konieczności uzyskania zgody od stron postępowania, utrudnienia w dotarciu do miejsca mediacji, np. w postaci braku komunikacji czy kosztów dojazdu, potrzeba zapewnienia równości stron, np. przy istnieniu adwokata, który ma nadmierne żądania, czy też konieczność właściwego pouczenia stron o korzyściach płynących z mediacji. Aby mediacja nie była tylko instytucją przewidzianą przez prawo, ale zbyt rzadko stosowaną w praktyce, powinny być spełnione przynajmniej dwa warunki: sędziowie muszą chcieć mediację stosować, zaś mediatorzy muszą umieć mediować.

⁴⁸ Por. dane statystyczne, w: Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna.opracowania-wieloletnie>, dostęp: 24.02.2020.

⁴⁹ Por. B. Czarnecka-Działuk, *Dalsze losy nieletnich uczestników eksperymentalnego programu mediacji z pokrzywdzonymi*, w: *Mediacje w prawie*, red. J. Czapska, M. Szelaǳ-Dylewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014, s. 389–400.

⁵⁰ Szerzej: B. Czarnecka-Działuk, *Perspektywy i bariery mediacji w opinii prokuratorów i sędziów*, w: *Mediacja karna jako instytucja ważna dla pokrzywdzonego*, red. L. Mazowiecka, Lex Wolter – Kluwer, Warszawa 2013, s. 113–120.

Może warto w tym miejscu zastanowić się, czy zasadnym jest, że jedynie sąd rodzinny został przez ustawodawcę uznany za organ uprawniony do skierowania sprawy na drogę postępowania mediacyjnego. Zdaniem niektórych przedstawicieli doktryny, uzasadnione byłoby przyznanie tego rodzaju uprawnienia Policji, co w rezultacie prawdopodobnie doprowadziłoby do zakończenia danego postępowania na jego wczesnym etapie⁵¹. W doktrynie podnosi się również, że podmiotem, któremu powinno zostać przyznane uprawnienie w tym zakresie, jest kurator. Mediacja jest jednym ze sposobów alternatywnego rozwiązania sporów, którego kształt i przebieg w przeważającej mierze zależy od stron. Mogłoby się zatem wydawać, że to przede wszystkim w ich interesie leży podjęcie decyzji w przedmiocie wszczęcia mediacji. Istotną rolę należy jednak przypisać sądowi rodzinnemu, który jest uprawniony do kierowania konkretnej sprawy na drogę mediacji. Jednym z czynników rzutujących na popularność i efektywność instytucji prawnych o charakterze fakultatywnym, w szczególności mediacji między pokrzywdzonym a oskarżonym, jest przekonanie do nich organów, w których kompetencji leży stosowanie tej instytucji⁵². W związku z powyższym, zasadne wydaje się podejmowanie wszelkich możliwych działań edukacyjno-dydaktycznych (takich jak prelekcje, szkolenia, kursy, konferencje i spotkania dla sędziów rodzinnych) w celu propagowania możliwości zastosowania mediacji w postępowaniu w sprawach nieletnich, a tym samym wzmocnienie przekonania organu uprawnionego do jej stosowania do celowości jej wszczęcia. Niezbędne w tym zakresie wydają się działania kompleksowe, zmierzające do współpracy sędziów, mediatorów i kuratorów oraz do budowania wzajemnego zaufania w dążeniu do wspólnego celu w postaci dojścia do ugody w konkretnej sprawie. Analizując tę kwestię, należałoby rozważyć również możliwość nowelizacji przepisów ustawy w taki sposób, aby sąd rodzinny był zobligowany do skierowania sprawy na drogę postępowania mediacyjnego określonego rodzaju spraw (wyróżnionych przykładowo ze względu na rodzaj popełnionego czynu czy też charakter zachowania nieletniego, jego wiek bądź konkretny rodzaj postępowania w sprawach nieletnich).

⁵¹ B. Czarnecka-Działuk, *Propozycje nowych uregulowań dotyczących mediacji w sprawach karnych*, w: *Problemy reformy postępowania w sprawach nieletnich*, red. T. Bojarski et al., Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2008, s. 135.

⁵² D. Kuźlewski, *Mediacja w polskim procesie karnym w ocenie prokuratorów i sędziów*, w: *Porozumienia karnoprosesowe w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, red. C. Kulesza, Temida, Białystok 2010, s. 137.

Każda propozycja, mająca na uwadze celowość i zasadność zwiększenia ilości spraw kierowanych do mediacji w sprawach nieletnich, zasługuje na uwagę.

Zakończenie

Celem mediacji w postępowaniu w sprawach nieletnich powinno być zarówno uniknięcie bezpośredniej styczności nieletniego z wymiarem sprawiedliwości, jak i jego stygmatyzacji. W przeciwnym wypadku może się bowiem okazać, że w niedalekiej przyszłości nieletni sprawca stanie się potencjalnym pełnoletnim przestępcą, ponieważ znane mu będą reguły zachowania w grupie osób pozostających w konflikcie z prawem i łatwiej mu będzie na nowo podjąć działania niezgodne z przepisami. Okoliczności te generowałyby negatywne skutki nie tylko dla niego samego, lecz także dla społeczeństwa, które byłoby zobowiązane do łożenia na jego utrzymanie oraz ewentualnego znoszenia negatywnych skutków podjętych przez niego przestępnych działań. Trzeba jednocześnie zaznaczyć, że również wobec nieletnich będących już w konflikcie z prawem powinno się stosować wszelkiego rodzaju środki korekcyjne i zapobiegawcze, mogące mu pozwolić na powrót do normalnego życia⁵³. Bez wątpienia należy przychylić się do stanowiska, że mediacja stanowi jeden z tego rodzaju środków, przy czym nie może być stosowana jako element służący uniknięciu orzeczenia przez sąd określonego rodzaju środków wskazanych w ustawie względem takiej osoby.

Jednocześnie szczególny nacisk powinno się kłaść na zrealizowanie pozytywnego i pożądanego skutku, jakim jest wypracowanie satysfakcjonującego porozumienia pomiędzy stronami i zminimalizowanie stosowania wskazanych w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich środków – wychowawczych, poprawczych i leczniczych – względem nieletniego. W dalszej kolejności należałoby mieć na uwadze, że mediacja umożliwia uświadomienie sprawcy znaczenia popełnionych przez niego czynów oraz naprawienie wyrządzonej krzywdy, której być może uprzednio nie pojmował. Zasadne wydaje się również twierdzenie, że mediacja jest instytucją prawną stworzoną nie tylko dla sprawcy, lecz przede wszystkim dla pokrzywdzonego. Dzięki niej bowiem będzie on mógł zrozumieć, dlaczego padł ofiarą określonego zachowania nieletniego, jakie były motywy tego działania. Co więcej, z dużym prawdopodobieństwem zostanie on prze-

⁵³ T. Wach, *Resocjalizacja nieletnich sprawców gwałtownych czynów zabronionych*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2009, s. 6.

proszony, a wyrządzona mu szkoda będzie naprawiona. Tym sposobem mediacja usatysfakcjonuje także pokrzywdzonego i w konsekwencji będzie pomocna w przywracaniu zaufania i ładu w stosunkach społecznych.

Na aprobatę zasługuje stanowisko, że zastosowanie mediacji pomiędzy nieletnim sprawcą a pokrzywdzonym jest niezbędne i pożądane dla obu stron i powinno do niego dochodzić w większości spraw. Pożądane wydaje się więc wskazanie na istnienie potrzeby propagowania tej instytucji, tworzenia określonego rodzaju programów wspomagających świadomość społeczną w tym zakresie, organizowanie szkoleń i wsparcia finansowego⁵⁴. Pozytywnie należy ocenić podejmowane aktualnie działania w postaci salonów mediacji w sądach okręgowych, liczne szkolenia i konferencje, zwłaszcza otwarte dla szerokiego audytorium, w tym konferencje międzynarodowe, np. Konferencja Międzynarodowa „Prawo & mediacja”, mająca miejsce w dniach 6–8 grudnia 2019 roku w Białymstoku, czy też konferencje ogólnopolskie, np. Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Mediacja i inne konsensualne formy zakończenia postępowania sądowego” zaplanowana na 25 maja 2020 roku w Sandomierzu. Ważką rolę odgrywają także działania edukacyjne w szkołach, które obejmują problematykę mediacji, plakaty, broszurki i opracowania na ten temat, czy też obszernie i zrozumiałe informacje na stronach internetowych sądów i umieszczone w biuletynie informacji publicznej. Wydaje się, że do propagowania mediacji należałoby w szerszym zakresie wykorzystać środki masowego przekazu, jak telewizja, radio czy też internet. W sądach powinno dochodzić do zawierania porozumień, dotyczących stosowania instytucji mediacji z kuratorami, mediatorami, instytucjami związanymi z resocjalizacją i readaptacją społeczną, jak również z placówkami naukowymi i szeroko pojętym środowiskiem prawniczym, co dotyczy chociażby samorządu adwokackiego i radcowskiego. Warto otwierać kolejne ośrodki mediacyjne, mając na uwadze możliwości organizacyjne i techniczne, także w aspekcie dostępności do nich przez strony postępowania oraz zadbać o wysoko wykwalifikowaną i dostosowaną liczebnie kadrę mediatorów. Zaleca się przy tym nacisk na prawidłowe stosowanie mediacji, ze wskazaniem na prawa pokrzywdzonego i działanie naprawcze na rzecz społeczeństwa.

⁵⁴ Por. B. Czarnecka-Działuk, *Wprowadzenie mediacji w sprawach nieletnich – polskie doświadczenia i perspektywy*, w: *W kręgu prawa nieletnich*, red. P. Hofmański, S. Waltoś przy współpracy A. Matukin, M. Rusinek, Wolters Kluwer 2009, s. 244.

Niewykluczone, że zasadne byłoby też rozważenie możliwości stworzenia instytucji mediacji wspólnej dla postępowania karnego i w sprawach nieletnich, a także dla postępowania cywilnego, administracyjnego i gospodarczego. Takie postępowania pojednawcze prowadziliby wykształceni i wyspecjalizowani mediatorzy (np. w ramach kierunku studiów „mediacja”) działający w ramach określonego rodzaju zrzeszenia, szkoły czy też organizacji. Być może wówczas istniałaby szansa sformułowania jasnych, precyzyjnych i jednolitych zasad dla wszczęcia, prowadzenia i zakończenia mediacji w każdym z wyżej wymienionych postępowań.

Wydaje się jednak, że dopóki społeczeństwo nie dojdzie do przekonania, że dialog, zwłaszcza w sytuacji sporu wynikłego z popełnienia określonego rodzaju czynu niedozwolonego przez prawo, ma istotne znaczenie dla każdej ze stron i może im rzeczywiście przynieść więcej korzyści niż długotrwałe postępowanie sądowe, praktyka wymiaru sprawiedliwości we wskazanym zakresie nie ulegnie istotnej zmianie.

Kończąc, warto wskazać, że w Polsce najczęściej stosowanym środkiem probacyjnym wobec nieletnich jest nadzór kuratorski⁵⁵, mimo że ustawa dysponuje również innymi środkami probacyjnymi. Niestety dość często środki probacyjne funkcjonują jako mechanizmy kontroli, zamiast stanowić narzędzia do społecznej reintegracji⁵⁶. Sama zaś instytucja mediacji w postępowaniu w sprawach nieletnich, mimo dużego potencjału wychowawczego i resocjalizacyjnego, nadal jest niedoceniana przez polski wymiar sprawiedliwości. Tymczasem celowość i zasadność mediacji opierają się na dążeniu do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich poprzez stwarzanie warunków powrotu nieletniego do normalnego życia oraz umacnianie funkcji opiekuńczo-wychowawczych i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich⁵⁷. Należy pamiętać, że w aspekcie resocjalizacji zaleca się humanizowanie reakcji za przestęp-

⁵⁵ K. Sawicka, *Probacyjne środki w profilaktyce i resocjalizacji nieletnich*, w: *Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy: materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Praw Człowieka i Praworządności: 20–21 października 2000 r.*, Dział Wydawniczy Kancelarii Senatu, Warszawa 2001, s. 121; por. także dane statystyczne, w: Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna.opracowania-wie-loletnie>, dostęp: 24.02.2020.

⁵⁶ R. Opora, *Refleksje na temat współczesnej resocjalizacji w kontekście jej efektywności*, „Resocjalizacja Polska” 2010, nr 1, s. 218.

⁵⁷ M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2008, s. 53.

czość w kierunku wytyczanym przez sprawiedliwość naprawczą⁵⁸. Przy sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości nie można pominąć możliwości korzystania z przekazywania spraw nieletnich do pozasądowych mediatorów, tym samym z oddziaływania na sprawców poprzez mediację, która ma być narzędziem służącym dobru nieletniego, które cały czas stanowi wartość nadrzędną w stosunku do pozostałych założeń ustawy⁵⁹.

Bibliografia

Literatura

Bieńkowska E., *Mediacja w sprawach karnych*, Warszawa 2009.

Bieńkowska E., *Mediacja w sprawach nieletnich. Stan prawny na 1 września 2011 r.*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2011.

Bieńkowska E., *Poradnik mediatora*, Warszawa 1999.

Citowicz R., Fedorszczak T., *Kilka uwag na temat mediacji w sprawach karnych*, „Arbitraż i mediacja” 2008, nr 2.

Cwalina M., *Mediacja w percepcji nieletnich wychowanków zakładów poprawczych – doniesienia z badań własnych*, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 26.

Czarnecka-Działuk B., *Dalsze losy nieletnich uczestników eksperymentalnego programu mediacji z pokrzywdzonymi*, w: *Mediacje w prawie*, red. J. Czapska, M. Szląg-Dylewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014.

Czarnecka-Działuk B., *Eksperymentalny program mediacji między nieletnim sprawcą a pokrzywdzonym. Podstawowe założenia i pierwsze doświadczenia*, w: *Mediacja. Nietelni przestępcy i ich ofiary*, red. B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik, Oficyna Naukowa, Warszawa 1999.

Czarnecka-Działuk B., *Perspektywy i bariery mediacji w opinii prokuratorów i sędziów*, w: *Mediacja karna jako instytucja ważna dla pokrzywdzonego*, red. L. Mazowiecka, Lex Wolter – Kluwer, Warszawa 2013.

⁵⁸ Por. B. Czarnecka-Działuk, *Wprowadzenie mediacji w sprawach nieletnich – polskie doświadczenia i perspektywy*, w: *W kręgu prawa nieletnich*, red. P. Hofmański, S. Waltoś przy współpracy A. Matukin, M. Rusinek, Wolters Kluwer 2009, s. 219–245.

⁵⁹ B. Czarnecka-Działuk, *Eksperymentalny program mediacji między nieletnim sprawcą a pokrzywdzonym. Podstawowe założenia i pierwsze doświadczenia*, w: *Mediacja. Nietelni przestępcy i ich ofiary*, red. B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik, Oficyna Naukowa, Warszawa 1999, s. 121–128.

Czarnecka-Działuk B., *Propozycje nowych uregulowań dotyczących mediacji w sprawach karnych*, w: *Problemy reformy postępowania w sprawach nieletnich*, red. T. Bojarski et al., Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2008.

Czarnecka-Działuk B., *Wprowadzenie mediacji w sprawach nieletnich – polskie doświadczenia i perspektywy*, w: *W kręgu prawa nieletnich*, red. P. Hofmański, S. Waltoś przy współpracy A. Matukin, M. Rusinek, Wolters Kluwer 2009.

Dziergawka A., *Rola mediacji w sprawach karnych*, „Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej” 2019, nr 1.

Gaberle A., *Alternatywne środki stosowane wobec nieletnich*, „Mediator” 2002, nr 20.

Gaberle A., *Reakcja na niepożądane zachowania małoletnich (zagadnienia podstawowe)*, „Archiwum Kryminologii” 2007–2008, Tom XXIX–XXX.

Górecki P., Stachowiak S., *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Oficyna Wolters Kluwer Business, Warszawa 2010.

Gromelska K., *Mediacja jako jeden z obszarów działania pedagoga resocjalizacyjnego*, w: *Resocjalizacja – w stronę środowiska otwartego*, red. I. Pospiszyl, M. Konopczyński, Wydawnictwo PEDAGOGIUM, Warszawa 2007.

Konarska-Wrzosek V., *Postępowanie mediacyjne w sprawach nieletnich*, „Przegląd Sądowy” 2000, nr 4.

Korcyl-Wolska M., *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2008.

Królikowski M., *Sprawiedliwość karania w społeczeństwach liberalnych. Zasada proporcjonalności*, Warszawa 2005.

Kulesza C., *Rola pokrzywdzonego w procesie karnym*, Białystok 1995.

Kulesza C., *Za i przeciw mediacji w sprawach karnych na gruncie aktualnej regulacji prawnej*, w: *Mediacja karna jako forma sprawiedliwości naprawczej*, red. L. Mazowiecka, Wolters Kluwers Polska 2011.

Kusztal J., *Europejskie tendencje w zapobieganiu przestępczości nieletnich*, „Probacja” 2011, nr 4.

Kuźelewski D., *Mediacja w polskim procesie karnym w ocenie prokuratorów i sędziów*, w: *Porozumienia karnoprocesowe w praktyce wymiaru sprawiedliwości*, red. C. Kulesza, Temida, Białystok 2010.

Lewicka-Zelent A., *Uwarunkowania gotowości nieletnich do zadośćuczynienia w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej*, wyd. 2, UMCS, Lublin 2015.

Lipowicz E., *Mediacje między nieletnim sprawcą a ofiarą – stan obecny i perspektywy*, w: *Ciągłość i zmiana w obszarze profilaktyki społecznej i re-*

socjalizacji, red. D. Rybczyńska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003.

Liżyńska K., Liżyńska J., *Mediacja w sprawach nieletnich sprawców czynów karalnych i jej konsekwencje w sferze prawno-psychologicznej*, „Kwartalnik ADR” 2013, nr 4 (24).

Makarewicz J., *Ustawodawstwo karne na kongresie paryskim 1895 r.*, w: J. Makarewicz, *Prace rozproszone, t. I, Publikowane w latach 1895–1901*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2010.

Michel M., *Rola mediacji pomiędzy pokrzywdzonym sprawcą czynu karnalnego lub przestępstwa w procesie karnym w kontekście idei sprawiedliwości naprawczej*, w: *Niebanalny wymiar resocjalizacji penitencjarnej. Heurystyczny wymiar ludzkiej egzystencji*, red. S. Przybyliński, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2010.

Morek R., *Mediacja w kodeksie postępowania cywilnego – uwagi porównawcze na tle przepisów o mediacji w postępowaniach: karnym, w sprawach nieletnich oraz przed sądami administracyjnymi*, „Monitor Prawniczy – dodatek” 2006, nr 20.

Opora R., *Refleksje na temat współczesnej resocjalizacji w kontekście jej efektywności*, „Resocjalizacja Polska” 2010, nr 1.

Psychosocial interventions in the criminal justice system, „Collected Studies in Criminological Research Conference” vol. XXXI, Council of Europe 1993.

Sawicka K., *Probacyjne środki w profilaktyce i resocjalizacji nieletnich*, w: *Probacyjne środki polityki karnej – stan i perspektywy: materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Praw Człowieka i Praworządności: 20–21 października 2000 r.*, Dział Wydawniczy Kancelarii Senatu, Warszawa 2001.

Staniaszek M., *(Nie)wykorzystywanie mediacji w sprawach nieletnich*, „Resocjalizacja Polska” 2018, nr 15, Uniwersytet Łódzki.

Szumski J., *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Gdańsk 1998.

Teoria i praktyka pojednania ofiary ze sprawcą, red. E. Bieńkowska, Warszawa 1995.

Wach T., *Resocjalizacja nieletnich sprawców gwałtownych czynów zabronionych*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2009.

Wajerowska-Oniszczyk B., *Mediacja w polskim prawie nieletnich. Stan prawny na 1 września 2011 r.*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2011.

Akty prawne

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich (Dz.U. 2001 nr 56, poz. 591).

Ustawa z dnia 15 września 2000 r. o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 2000 nr 91, poz. 1010).

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 2018, poz. 969 t.j.).

Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów (Dz.U. 2018, poz. 708 t.j.).

Źródła internetowe

Dane statystyczne, w: Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna.opracowania-wieloletnie>, dostęp: 24.02.2020.

European Parliament resolution of 21 June 2007 on juvenile delinquency, the role of women, the family and society, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2007-0283+0+DOC+XML+V0//EN>, dostęp: 20.10.2017.

European Rules for Juvenile Offenders Subject to Sanctions and Measures (2008), https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d2716, dostęp: 20.10.2017.

Recommendation (2003) 20 concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice (2003), https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805df0b3, dostęp: 20.10.2017.